

Klasycystyczna tragedia jezuicka w Lubelskiej Bibliotece Staropolskiej

Rec.: Stanisław Sadowski, *Peomer król meseński*, wprowadz. i oprac. Małgorzata Mieszek, Lubelska Biblioteka Staropolska *Series Nova*, T. III, Warszawa 2020, 268 s.

Opublikowana przez Małgorzatę Mieszek tragedia *Peomer król meseński* pióra Stanisława Sadowskiego SJ została przygotowana w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki i włączona w cenioną monograficzną Lubelską Bibliotekę Staropolską, której opublikowane edycje obejmują czternaście dzieł literatury dawnej od XVI do XVIII wieku związanych z szeroko rozumianą ziemią lubelską. Od roku 2017 projekt, realizowany już jako *Series Nova*, prezentuje naukowe edycje krytyczne dzieł dawnych, pozostających w kręgu wymaganego kryterium geograficznego z preferencją dla utworów interdyscyplinarnych. Dotychczas w ramach tejże serii przygotowano tłumaczone wydania kolejnych utworów łacińskich Sebastiana Fabiana Klonowica, o dalszych planach Redakcji informują zapowiedzi wydawnicze.

Przygotowana przez M. Mieszek edycja tragedii S. Sadowskiego realizuje program Serii na kilku poziomach. Wprowadza na półki bibliotek współczesnych nieomal niedostępną jezuicką tragedię nowego typu, poświadczającą oświeceniowy proces modernizowania form dramatycznych w kręgu dramaturgów szkolnych i zwrot ku respektowaniu klasycystycznych reguł. Zjawiska te wskazuje i łączy ze środowiskiem lubelskiego kolegium szlacheckiego. Tragedia *Peomer król meseński*, wystawiona i opublikowana w Lublinie w 1751 roku, zarówno jako dzieło literackie, jak i teatralne prezentuje zmieniające się reguły gatunku, pozwala dostrzec ich literacką realizację oraz zwraca uwagę na wpisana w tekst autorską intencję sceniczną. W ocenie Edytorki istotny jest także nowatorski wybór wzorca literackiego — świeckiego dramatu *Merope*, pióra Scipione Maffeiego. Włoski utwór, cieszący się europejską sławą, został przez księdza Sadowskiego poddany przeróbkom i adaptacjom dla celów szkolnych. W efekcie poszerzonych zabiegów translatorskich powstała omawiana tragedia,

która odzwierciedla programowe metody retorycznego kształcenia i wychowywania młodzieży poprzez spektakle w kolegiach, a równocześnie stanowi świadectwo życia kulturalnego środowisk obywatelskich Lublina i okolic, zapraszanych na szkolne premiery do pierwszego tu stałego teatru. Małgorzata Mieszek dodaje także, iż sztukę księdza Sadowskiego wystawiły nadto kolegia w Stanisławowie, Sandomierzu i Krożach, a przytoczone wypowiedzi badaczy na temat tych inscenizacji sumują się w bardzo skrupulatnie przedstawionym stanie badań.

Edytowana tragedia stanowi również świadectwo aktywności drukarni jezuickiej tegoż Collegium, modernizowanej w początkach XVIII stulecia i wzbogaconej nowoczesną prasą i kasztami czcionek o pięknym kroju, umożliwiającymi efekty funkcjonalne (np. różnicowanie godności w dedykacjach). Gdyby pytać o poziom sztuki typograficznej w tej zakonnej lubelskiej oficynie, to częściową odpowiedź zawarła Edytorka w *Aparacie krytycznym*, rejestrującym omyłki drukarza. A poprzez faksymile załączone do edycji, udostępniła wiedzę o oryginalnym wyglądzie druku książki i zaproponowała przykładową orientację w niedoskonałościach pracy zecera i nadzoru drukarskiego. Zyskujemy zatem informacje (jednak nie w pełni szczegółowe) o kulturze książki i jej kształcie materialnym, ostatecznie finalizowanym w lubelskiej zakonnej introligatorni. Wszystkie te obserwacje i uwagi Edytorki poszerzają wiedzę historyczną o środowisku jezuickiego dramaturga. Możemy więc uznać, już w początkowej fazie naszej oceny, że przygotowaniu współczesnej edycji tragedii *Peomer król meseński* towarzyszyło przyjęcie, a następnie realizacja założeń lubelskiego projektu *Series Nova*.

M. Mieszek należy do grona specjalistów doskonale znających dorobek i problemy dramaturgii jezuickiej, jej specyfikę, system reguł i ograniczeń wynikających z funkcji pełnionych przez dramat kolegiów jezuickich i jego sceniczne realizacje. W toku tej prezentacji z dużą swobodą przywołuje opinie — przykłady literatury przedmiotu, co pozwala jej dostrzec ewoluowanie naukowych opinii o kulturowym znaczeniu szkolnej dramaturgii. W pracy wydawcy *Peomera* kumuluje się jej wiedza, poświadczona publikacjami w monografiach zbiorowych i wartościowymi książkami autorskimi: *Intermedium polskie XVI–XVIII w.* w 2007 roku oraz wydana w 2020 roku *Twórczość dramatopisarska Jana Bielskiego SJ (1714–1768)*. Rzetelne przygotowanie merytoryczne gwarantuje również wysoki poziom partiom wprowadzającym do lektury omawianej tragedii, przypisom rzeczowym i objaśniającym decyzje oraz

interwencji Edytorki. Podstawą postępowania edytorskiego w zakresie transkrypcji tekstu są tu *Zasady wydawania tekstów staropolskich*, cenione w tradycyjnej praktyce edytorskiej, choć uznane przez autorów (K. Górski, J. Woronczak) za *Projekt*. Pozycję tę, przywołaną w *Komentarzu*, winniśmy wprowadzić do wykazu literatury. Współcześnie ważnymi teoretycznymi przewodnikami w pracy autorów edycji krytycznych są uwagi na temat ustalania tekstu dzieła i opracowywania jego kształtu językowego, głównie pióra Zbigniewa Golińskiego, Barbary Wolskiej i Tomasza Chachulskiego.

Na całość edycji tragedii *Peomer* przygotowanej przez M. Mieszek składa się: pięćdziesiąt pięć stron *Wstępu*, tekst tragedii Stanisława Sadowskiego zamieszczony na stu jedenastu stronach, pięcioczęściowy *Komentarz edytorski* (I: *Wykaz znaków i skrótów*, II: *Podstawa edycji*, III: *Zasady transkrypcji*, IV: *Aparat krytyczny*, V: *Bibliografia*) oraz osiemdziesiąt stron *Objaśnień*.

Wstęp jako wprowadzenie do lektury prezentuje autora — Stanisława Sadowskiego na tle posłannictwa i reguł Towarzystwa SJ. Mimo braku szczegółowych informacji biograficznych w katalogach Zgromadzenia i wobec oszczędnych notek w *Bibliotece pisarzy* Józefa Browna SJ oraz *Encyklopedii jezuitów* Ludwika Grzebienia SJ, Edytorka zbudowała interesujący środowiskowy obraz S. Sadowskiego, wykorzystując rozproszone dane z dotychczas nieznanych archiwaliów bądź przekazów pośrednich, wśród których porusza się ze swobodą specjalisty.

Przechodząc do prezentacji tragedii, najpewniej napisanej pierwotnie w języku łacińskim, a po kilkuletniej przerwie w języku polskim, Edytorka zwraca uwagę na przełomowość formy językowej w jezuickiej praktyce. Jej wypowiedź o tekście obiektywizuje się poprzez zwrócenie uwagi na jego niejednorodność — na tradycyjne formalne cechy dramatu szkolnego, na wyrazistość przesłania moralnego adresowanego do młodzieży, a obok tego — na modernizację estetyki w kierunku klasycyzmu. To zjawisko łączy z lekturami Sadowskiego — profesora poetyki, z jego wiedzą twórcy o zasadach dramaturgii klasycystycznej i z wyborem bezpośrednich wzorców z dramaturgii europejskiej. Jednak równocześnie ocenę procesu odnowy rozpoznawaniem cech tradycyjnej dramaturgii jezuickiej. Wśród przykładów Edytorka wskazuje eliminację ról kobiecych, wyraźną ekspozycję przesłania moralnego, wprowadzanie tradycyjnych intermediów, ich fakultatywne wykorzystywanie i zmienność w kolejnych inscenizacjach. Tu winniśmy dopowiedzieć, że Edytorka w oparciu o zachowane

programy porównuje wersje sceniczne *Peomera*, wystawiane w Stanisławowie, Lublinie, Sandomierzu i Krożach. Wiedzę o źródłach zyskała jako dociekliwy i odkrywczy czytelnik zasobów bibliotecznych; niewątpliwym sukcesem tych kwerend jest dotarcie do osiemnastowiecznych kodeksów dramatycznych kolegiów w Stanisławowie i w Lublinie, zawierających rękopiśmienne zapisy przemówień i utworów dramatycznych.

Interpretację utworu i odczytanie autorskiej intencji przeprowadza Edytorka z perspektywy zakodowanego w sentencjach przesłania moralnego adresowanego do uczniów. *Peomer* to tragedia o dylematach i powinnościach władzy, lecz także tragedia afirmująca uczucia rodzinne — postawę ojca, synowskie obowiązki i braterskie relacje. I jak podkreśla Edytorka, jako dobrze znająca przebieg sporu o role żeńskie na scenie szkolnej — to tragedia wysokich uczuć i ról męskich. Ta kwestia została włączona w bogatą panoramę dramatów jezuickich o wychowawczych intencjach.

Bezpośrednie spotkanie z edytowanym utworem dramatycznym otwiera karta tytułowa, wprowadzająca tradycyjny — autorski zasób informacji o tekście, kwalifikacji gatunkowej, wykonawcach, lokalizującą inscenizację, cenzurę prewencyjną i druk. Ma ona zwyczajowo charakter wypowiedzi hierarchizującej poprzez system wielkich liter, krój czcionek, wysokość interlinii. Opracowana przez autora zasada godnościowego zapisu na karcie tytułowej została przez Edytorkę tylko częściowo respektowana. Zachowanie woli autora, podkreślającego wielką literą swój szacunek dla Starszych, czyli cenzury zakonnej lub uznanie dla zespołu wykonawców, czyli Prześwietnej Młodzi — byłoby korzystniejszą decyzją Edytorki.

Od karty tytułowej poprzez *Dedykację* do tragedii *Peomer* w pięciu aktach z czterema intermediami i końcowym Chórem Tryumfalnym Edytorka realizuje swą funkcję przewodnika po tekście, wprowadzając szczegółowe odczytanie tragedii i jej powiązań z macierzystym środowiskiem literackim oraz proponując precyzyjne objaśnienia w kolejnych partiach książki. *Objaśnienia* pozwalają współczesnemu Czytelnikowi na dokładne rozumienie osiemnastowiecznego tekstu i poszerzają sensy zwrotów, sformułowań, przysłów, nazw i pojęć.

Po karcie tytułowej następuje *Dedykacja*, skierowana do Jaśnie Wielmożnego Antoniego Debolego, deputata bełzkiego. W strukturach listu dedykacyjnego dominują informacje heraldyczne

i historyczne o rozległych koligacjach i nieprzeliczonych zasługach rodu Debolich. Ten pochwalny adres wypełniony nazwiskami, faktami i dokonaniem protoplastów, liczący nieco ponad dwie strony, poddała Edytorka w obszernym fragmencie *Wstępu* szczegółowej analizie filologicznej, określając poetykę i tradycję literacką wypowiedzi pochwalnej. Integralną częścią tej analizy są rozbudowane kilkustronicowe *Objaśnienia Dedykacji*, zawierające biogramy osób, objaśnienia herbów, zwrotów, metafor, konstrukcji językowych, przedstawione z perfekcyjną szczegółowością. Dociekliwość w przybliżaniu osób, miejsc i wydarzeń wzmiankowanych przez S. Sadowskiego ma duże znaczenie w czytelnickim odbiorze pochwały deputata — pojedynczej osoby o lokalnym znaczeniu. Odczytywanie jednostki wywyższonej dedykacją jako obywatela znaczącego dla kraju, konstruuje autor w formie odczytywania mechanizmu dziejów. Dodam tu uwagę formalną: szczegółowe *Objaśnienia* jako całość obejmujące osiemdziesiąt stron, tak dobrze opracowane, sprawiają jednak Czytelnikowi pewną trudność w bezpośrednim korzystaniu i słabo sygnalizują swoją łączność z konkretną stroną tekstu. Rozwiązaniem koniecznym byłaby żywa pagina, tradycyjnie służąca orientacji w konkretnych częściach książki.

Edycja tekstu *Peomera króla meseńskiego* została przygotowana starannie i z troską o estetyczny kształt książki należącej do Lubelskiej Biblioteki Staropolskiej. Zarówno autorski opis przebiegu zdarzeń dramatu, wskazanie literackiego źródła, jak i zwyczajowy zwrot, w którym poeta się usprawiedliwia, znajdują się w tradycyjnym *Argumencie*. Część ta oraz następujący wykaz *Osób w scenie* zostały objaśnione — z perspektywy znaczeń współczesnych autorowi oraz w połączeniu z tradycją dramatu epok dawnych. Tekst *Peomera*, jako utwór dramatyczny, zachowuje właściwy podział na akty, sceny (z nadpisanym — nagłówkowym wykazem osób w scenach) i intermedia. Zmodernizowano autorski zapis kwestii dialogowych, wygłaszanych przez postaci działające — kolejne kwestie postaci rozpoczyna się od nowej linii lub w miejscu kontynuacji wcześniejszego niepełnego wersu z intencją utrzymania trzynastozgłoskowych całości. Zapis ten odzwierciedla wyraźnie strukturę i rytmikę wiersza. Ujednolicono też zapis didaskaliów dotychczas wpisanych w tekst główny; obecnie zapisano je kursywą obok imion postaci występujących w scenie. To wyodrębnienie służy obserwacjom teatrologicznym. Wprowadzono także odczytywanie intencji gestycznych, ukrytych w recytowanych kwestiach.

Zapisane po każdym akcie intermedia symboliczne mają formę opisową, komentują akcję dramatyczną. Edytorka w swych *Objaśnieniach* do intermedii wprowadza dokładne informacje z zakresu historii gatunku, objaśnia pomysły i sposoby inscenizacji — ich związek z dawną widowiskowością, śledzi ewentualne sygnały muzycznego wykonania, związki postaci alegorycznych ze staropolską emblematyką, ocenia zapis gry aktorskiej. Zespół objaśnień zebranych w części pod takimż samym tytułem koncentruje się na wskazywaniu związków sztuki teatru wieku światła z dziedziczonym stylem wykonawstwa epok wcześniejszych. *Objaśnienia* są ostatnią częścią dopełniającą edycję *Peomera*.

Oceniając całościowo przygotowaną do druku przez M. Mieszek edycję tragedii S. Sadowskiego *Peomer król meseński*, trzeba zauważyć, iż właściwy kształt naukowej edycji jest rezultatem staranności w odczytaniu i respektowaniu intencji autora oraz efektem dobrego przygotowania merytorycznego i opanowania warsztatu edytora. Być może dochodzimy do etapu, w którym pojawi się refleksja uzasadniająca potrzebę serii edytorskiej, obejmującej dorobek dramaturgiczny środowiska literackiego zakonu jezuitów. Twórczość ta trafiała do rąk szerokiego grona czytelników poprzez programy teatralne i wydawane drukiem teksty. Podobnie w zakresie sztuki scenicznej grupę stałych odbiorców stanowiła szeroka rzesza publiczności rodzicielskiej, rzadko pojawiająca się na spektaklach teatru publicznego. Literacka twórczość jezuitów utrzymuje swój liczny krąg odbiorców, stąd też zbiór dzieł dramatycznych pióra autorów SJ wiele jeszcze może powiedzieć o kulturze czytelniczej i widowiskowej XVIII wieku. Prace w kierunku utworzenia takiego kanonu systematycznie powstają na polskich uczelniach, co pozwoli w przyszłości poszerzyć badania nad modelem kulturowym i lekturowym części społeczeństwa polskiego XVIII wieku.

Irena Kadulska
(Uniwersytet Gdański)